

Solidariteit met andere generaties blijft groot in Nederland

Samenvatting en conclusies

De individualisering van de maatschappij is gepaard gegaan met de uitholling van onze solidariteit. Dit zorgelijk beeld van de samenleving wordt gelogenstraft door het onderhavige onderzoek dat laat zien dat de Nederlandse bevolking een sterke solidariteit kent met andere generaties. Jongeren doen graag iets voor ouderen en andersom. Het beeld over de solidariteit met etnische minderheden wisselt meer. Een bescheiden percentage minderheden schaadt de solidariteit niet. Als de etnische diversiteit echter te groot wordt, vermindert solidair gedrag. Solidariteit gedijt het best in een omgeving waarin mensen voldoende met elkaar gemeen hebben om zich in elkaar te herkennen, en tevens voldoende van elkaar verschillen om elkaars hulp en steun nodig te hebben. Verschillende vormen van solidariteit worden bepaald door andere factoren. Wie de door de overheid verzorgde solidariteit van harte ondersteunt, kan bijvoorbeeld minder geneigd zijn zelf vrijwilligerswerk te doen.

Projectleiding

Prof. dr. P.T. (Paul) de Beer

Amsterdams Instituut voor ArbeidsStudies (AIAS)
Universiteit van Amsterdam
Nieuwe Prinsengracht 130
1018 VZ Amsterdam

Naam project

Solidariteit in de 21e eeuw: vergrijzing, immigratie en solidariteit

Looptijd: September 2009 – september 2014

Inhoudsopgave

1. Belangrijkste resultaten
2. Aanbevelingen voor de toekomst
3. Waarom was dit onderzoek nodig?
4. Methode informatieverzameling
5. Belangrijkste publicaties

1. Belangrijkste resultaten

Een leefbare samenleving kan niet zonder solidariteit. Het begrip solidariteit verwijst naar handelingen die ten goede komen aan een ander, zonder dat er zekerheid bestaat dat de contribuant evenveel terug zal krijgen. Ondanks deze gemeenschappelijke kern is geen sprake van een homogeen verschijnsel. Solidariteit kan bijvoorbeeld informeel of formeel geregeld zijn, vrijwillig zijn of opgelegd worden, en betrekking hebben op individuen of groepen mensen. Het gaat onder meer over mantelzorg, vrijwilligerswerk, giften en het betalen van sociale premies. Wie vanuit één specifieke invalshoek iets zegt over solidariteit in het algemeen, schiet daardoor in de regel tekort.

1.1. Leeftijdsverschillen stimuleren solidariteit

De verschillen tussen oudere en jongere generaties vormen geen obstakel voor solidariteit, maar bieden juist een motief voor het toesteken van een helpende hand. Ouderen en jongeren speelden een quiz in een buurthuis. De winnaars konden het gewonnen prijzengeld delen met voorheen onbekende groepsleden. De winnaars delen hun winst vaker als hun groepsleden bij een andere generatie behoren. Jongeren geven meer aan ouderen en ouderen geven meer aan jongeren. Dit is in zekere zin ook voor de hand liggend. Waarom zou je solidair zijn met mensen in dezelfde positie als jijzelf? Dat zijn mensen die het niet harder nodig hebben dan jijzelf.

1.2. Etnische diversiteit remt solidariteit

Etnische verschillen in een groep verkleinen de kans op solidair gedrag. De invloed van etniciteit is afhankelijk van de groepssamenstelling. Volledige etnische homogeniteit vermindert solidariteit door het gevoel allemaal in hetzelfde schuitje te zitten. Lichte etnische diversiteit vergroot de solidariteit, maar deze trend keert om wanneer de diversiteit verder toeneemt. In etnisch zeer heterogene groepen is de neiging solidair gedrag te vertonen geringer. Kennelijk zijn de verschillen tussen bevolkingsgroepen in Nederland zo groot dat men zich minder in elkaar herkent. De kans op solidariteit is immers groter, wanneer mensen zich kunnen verplaatsen in anderen die te kampen hebben met on vervulde wensen, pijn of armoede.

1.3. Beeldvorming in de media beïnvloedt solidariteit

De massamedia schetsen niet van elke bevolkingsgroep een even positief beeld. Autochtone Nederlanders worden het meest gunstig geportretteerd. Surinamers volgen op de tweede plaats, Turken komen daarna en het meest negatief wordt bericht over Marokkanen. Deze hiërarchie in de beeldvorming komt terug in solidair gedrag. Autochtone Nederlanders kunnen het meest rekenen op solidaire acties en de andere groepen blijven daarbij achter. Marokkanen kunnen het minst rekenen op solidariteit. Etnische minderheden volgen dezelfde hiërarchie met dien verstande dat zij de eigen groep het meest begunstigen. Turken zijn bijvoorbeeld het meest solidair met Turken en daarna volgen aflopend autochtone Nederlanders, Surinamers en Marokkanen. De vraag over de kip-of-het-ei in de relatie tussen beeldvorming en solidariteit is niet onderzocht. Er is sprake van samenhang, niet per se van een oorzakelijk verband.

1.4. Individu uit etnische minderheid kan wel rekenen op solidariteit

Het discrimineren van etnische groepen bij solidair gedrag treedt vooral op als het gaat om anonieme personen. Verschillen vallen weg bij concrete personen. Een buurman van Turkse afkomst die hulp vraagt, kan even goed rekenen op die hulp als een autochtone buurman. Dit laat zien dat etniciteit wel een meetbare invloed heeft op solidariteit, maar dat dit niet de meest zwaarwegende factor is. Een andere belangrijke constatering is dat mensen die zeggen dat ze niet discrimineren, omdat hun beste vriend een andere etnische afkomst heeft, lang niet altijd gelijk hebben. We discrimineren anonieme personen met een andere etnische achtergrond, maar maken voor concrete individuen een uitzondering. Dit illustreert dat solidariteit niet eenduidig is.

1.5. Effect discriminatie relatief bescheiden

De invloed van etniciteit op solidariteit kan in bedragen worden uitgedrukt met behulp van het spel dat in buurthuizen werd gespeeld waarbij de winnaars tien euro kregen, die ze vervolgens konden delen met groepsleden. Van dit geldbedrag werd gemiddeld vier euro gedeeld met de groep, wat toevallig dicht in de buurt komt van de belastingdruk in ons land. Als een ontvanger van Marokkaanse afkomst was, dan maakte dat ongeveer een halve euro verschil. Aan autochtone groepsleden werd € 4,25 gegeven en aan Marokkanen € 3,75. Dit verschil betreft een achtste deel van de gemeten solidariteit.

2. Aanbevelingen voor de toekomst

De discussies over solidariteit kenmerken zich door een sterke mate van beslistheid. Een bekend voorbeeld komt van het boek *Bowling Alone* van de Amerikaanse politicoloog Robert Putman. Hij betoogt dat de verbindingen tussen burgers wegvallen en dat de maatschappij steeds meer bestaat uit eenlingen zonder sociaal kapitaal. De belangrijkste oorzaak hiervoor zou de groei van de etnische verschillen in de bevolking zijn. Vervolgonderzoek op dit terrein kwam met tegenstrijdige resultaten. Dit heeft niet alleen met verschillende vormen van solidariteit te maken, maar ook met de complexiteit van de gerelateerde metingen. Zo kan de samenhang tussen diversiteit en solidariteit sterk uiteenlopen op verschillende analyseniveaus. Vlaanderen en Wallonië zijn bijvoorbeeld relatief homogene streken in een land dat sterk heterogeen is. Ook kan diversiteit onder meer betrekking hebben op taal, cultuur, afkomst, rijkdom, politieke voorkeur, religie en leeftijd. Er bestaat geen gouden maatregel die alle vormen van solidariteit in dezelfde mate bevordert.

2.1. Overdrijf de strijd tussen de generaties niet

In het onderzoek is geen aanwijzing gevonden voor een strijd tussen generaties die de solidariteit uitholt. Integendeel, jongeren doen graag iets voor ouderen en andersom. De solidariteit tussen generaties is een groot goed dat in publieke discussies in de waagschaal wordt gesteld door steeds te blijven spreken over een scherpe belangentegenstellingen tussen ouderen en jongeren. In werkelijkheid zijn de belangentegenstellingen groter binnen generaties dan daar tussen. Het is wenselijk de tegenstelling tussen de generaties niet te overdrijven in het publieke debat, omdat uit dit onderzoek is gebleken dat beeldvorming solidariteit belangrijk kan beïnvloeden. Als de Nederlandse bevolking het beeld krijgt dat andere generaties onredelijk bevoordeeld worden, dan zal dit de solidariteit bedreigen, ook als de feitelijke grondslag voor deze zienswijze mager is.

2.2. Zorg voor gemengde wijken

Indien politici zich ten doel stellen de solidariteit in de samenleving te handhaven, dan verdient het aanbeveling etnische groepen te spreiden. Uit onderzoek blijkt namelijk dat relatief kleine minderheden de solidariteit niet verminderen of versterken, maar dat grote diversiteit de neiging solidair te zijn onderdrukt. Een ruime spreiding van etnische groepen vergroot de kans op een solidair Nederland.

2.3. Diversiteit risico voor participatiemaatschappij

De overgang naar een participatiemaatschappij veronderstelt dat burgers meer zorg voor elkaar op zich nemen. Dit zal met name in een omgeving met een hoge etnische diversiteit niet altijd vanzelf gaan. Daar bestaat een verhoogd risico dat mensen buiten de boot vallen. In zo'n omgeving dient heel specifiek gekeken te worden hoe de gewenste solidariteit gestimuleerd kan worden. Het kan bijvoorbeeld nodig zijn een bepaalde vorm van wederkerigheid te benadrukken of in te bouwen.

2.4. Ga bewust om met de beeldvorming over minderheden

Onderken dat de beeldvorming over bevolkingsgroepen een belangrijke rol speelt bij solidariteit. De negatieve berichten in de massamedia over Marokkanen gaan bijvoorbeeld gepaard met een verminderde neiging solidair te zijn met deze groep. In een democratische samenleving is het ongewenst dat de overheid deze beeldvorming zou proberen te corrigeren. Een zorgvuldige berichtgeving is een belangrijke gezamenlijke verantwoordelijkheid.

2.5. Beschuldig burgers niet te snel van een gebrek aan solidariteit

Politici die een participatiemaatschappij willen creëren, waarin burgers meer zorg voor elkaar dragen, moeten er rekening mee houden dat het weghalen van één vorm van solidariteit niet automatisch opgevangen zal worden door een andere. Solidariteit stroomt niet net als water naar het laagste punt waar de hulpbehoefte het grootst is. Solidair gedrag is heterogeen en individuen die een sterke vorm van solidariteit vertonen op de ene manier doen dat niet altijd op de andere. Men kan er dan ook niet blind op vertrouwen dat een verschuiving van formele naar informele solidariteit het maatschappelijke draagvlak zal versterken.

3. Waarom was dit onderzoek nodig?

Nederland werd lang beschouwd als een toonbeeld van tolerantie en saamhorigheid, maar de laatste periode kwamen verschillende groepen meer tegenover elkaar te staan. Dit leidde tot sombere ideeën over het afbrokkelen van de solidariteit in Nederland. De zorgen over de toekomst van solidariteit werden versterkt door structurele maatschappelijke ontwikkelingen, zoals individualisering, immigratie en globalisering. Tot slot dacht men dat de economische crisis ervoor zorgde dat meer Nederlanders het eigenbelang voorop stelden. De bezorgdheid riep de vraag op hoe het precies gesteld was met de solidariteit in Nederland en wat exact bedoeld werd met het begrip solidariteit. Er leek sprake te zijn van angst dat de andere groep of generatie onevenredig profiteert van voorzieningen, terwijl de eigen groep tekort kwam. In dit onderzoek is daarom specifiek gekeken naar twee scheidslijnen die de laatste jaren veel aandacht hebben gekregen in de discussies, namelijk de solidariteit tussen jong en oud en tussen autochtoon en allochtoon. Meer inzicht in de solidariteit blijft nodig om ervoor te zorgen dat Nederland in de toekomst voldoende bestaanszekerheid kan blijven bieden aan zwakkeren.

4. Methode informatieverzameling

Solidariteit is een heterogeen begrip, daarom is er in dit onderzoek voor gekozen solidariteit vanuit verschillende invalshoeken te beschouwen. Allereerst is een uitgebreide literatuurstudie gedaan. Daarnaast zijn secundaire analyses uitgevoerd op de databestanden van de European Value Survey. Ook zijn laboratoriumexperimenten gedaan in een buurthuis met bezoekers van de Dappermarkt in Amsterdam. Zij deden een spel met kleine groepjes waarin één van hen een klein geldbedrag kon winnen en de vrijheid had dit bedrag al dan niet te delen met de groepsgenoten. Verder is de beeldvorming van verschillende bevolkingsgroepen in de massamedia bestudeerd. Hierbij is gekozen voor een contentanalyse in 2010 van de Volkskrant, de Telegraaf, het NOS journaal, RTL nieuws en nu.nl. Tot slot zijn vignetaanalyses gedaan, waarbij proefpersonen fictieve gevalsbeschrijvingen kregen voorgelegd met de vraag of zij al dan niet de helpende hand zouden uitsteken. Gekeken werd of demografische gegevens invloed hadden op private solidariteit.

5. Belangrijkste publicatie

Verschillende wetenschappelijke publicaties zijn terug te lezen op de site www.solidariteit.info. Goede overzichten van de studieresultaten zullen verschijnen in het Nederlands en in het boek *Diversity and solidarity* dat door Routledge zal worden uitgegeven.

- De Beer, P.M. & Koster, F. (forthcoming) Diversiteit en Solidariteit. AIAS working papers Solidariteit in de 21e eeuw.

Tekst: Ad Bergsma